

In the article the pedagogical aspects of economic education are examined as to the mean of realization and development of personality. A necessity, essence of economic education in training of pedagogical personnels, maintenance, features, purpose, task of teaching of disciplines of economic direction, lights up.

Keywords: education, economic thought, theory, facts, analysis, synthesis, concept-analytical method, richly in content communicative method, intellectual activity.

УДК: 37.02:372.8.(477)

О.М. Гомонюк
м. Хмельницький, Україна

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПОЗИЦІЙ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Постановка проблеми. Професійні компетентності – складові поліструктурного багатофункціонального феномена – професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога, оволодіння якими є провідним завданням сучасної педагогічної науки і практики.

Аналіз останніх публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідження визначено та обґрунтовано поняття «компетентність», побудовано ієрархію компетентностей: предметні, загальнопредметні, ключові; виокремлено групи провідних компетентностей та розроблено їх зміст (Н. Бібік, С. Бондар, І. Гушлевська, О. Локшина, А. Макарова, О. Пометун). Дослідники С. Архипова, А. Капська, О. Карпенко, Д. Годлевська розглядають різні аспекти формування професійної компетентності соціального педагога.

Невирішені раніше частини проблеми. Осмислення професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога як системи компетентностей, що за своїм складом й різноманіттям відповідає багатоаспектності його діяльності, у наукових дослідженнях не знайшло належного відображення.

Мета статті. Розкриттю структури професійно-педагогічної культури з позицій компетентісного підходу присвячена наша стаття.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація освіти на її новий результат вимагає інноваційного підходу до забезпечення її якості, критеріїв оцінки, організації освітнього процесу й управління ним. Ця ідея відображена в змісті компетентісного підходу до освіти (В. Байденко, В. Болотов, І.Єрмаков, І. Зимня, Н. Клименко, М. Лук'янова, А. Маркова, О. Пометун, О.Овчарук, Ю. Татур, А. Хуторський, В. Шадриков, І. Якиманська, І. Яшук). Адже якість підготовки майбутнього соціального педагога - це соціальний критерій стану й результативності процесу освіти, його відповідність сьогоdnішнім потребам суспільства у формуванні та розвитку професійної компетентності фахівця.

У російській педагогіці проблема формування компетентностей розглядається як визначення рівня відповідності підготовки випускників вузів спеціальним професійним вимогам (А. Бермус, Н. Єфремова, І. Зимня О. Соловова, В. Сафонова, К. Махмурян, Д. Цодикова), модернізації змісту освіти (В. Краєвський), а також як новий підхід до конструювання освітніх стандартів (А. Хуторський).

У вітчизняних психолого-педагогічних дослідження визначено та обґрунтовано поняття «компетентність», побудовано ієрархію компетентностей: предметні, загальнопредметні, ключові; виокремлено групи провідних компетентностей та розроблено їх зміст (Н. Бібік, С. Бондар, І.Гушлевська, О. Локшина, А. Макарова, О. Пометун)

Українські дослідники С. Архипова, А. Капська, О. Карпенко, Д. Годлевська розглядають різні аспекти формування професійної компетентності соціального педагога.

Підходи, що використовують науковці до визначення поняття «компетентність» різні, серед основних такі: системний (В.Сластьонін, В.Тамарін); індивідуальний (В. Наумчик,

О. Савченко, Е. Шорт); особистісно-орієнтований (О. Бондаревська, І. Бех); інтегративний (С. Єлканов, О. Савченко); культурологічний (І. Ісаєв, В. Раєвський), діяльнісний (В. Адольф, М. Коул, С. Скрибнер, В. Сластьонін).

У колективній монографії «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» під загальною редакцією О. Овчарук проаналізовано досвід розробки та впровадження компетентісно орієнтованого підходу до формування змісту загальної середньої освіти в зарубіжних країнах, нових надбань українських освітян щодо визначення переліку ключових компетентностей для української школи, надано рекомендації щодо їх впровадження в навчально-виховний процес [9]. Серед ключових компетентностей учнів, визначених українськими педагогами, автори називають такі: уміння вчитись; соціальна компетентність; загальнокультурна компетентність; здоров'язберігаюча компетентність; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій; громадянська компетентність; підприємницька компетентність [9, 85].

Дослідник Л. Волик розглядає професійну компетентність педагога як сукупність трьох компонентів: предметно-технологічного, психолого-педагогічного та загальнокультурного [4, с.124].

Автор вважає, що професійна компетентність педагога включає такі складові:

- предметно-технологічна – сформованість технологічного знання, мислення, спрямованого на проектування моделей освітньої діяльності та їх практичної реалізації, гнучких технологічних умінь;
- психолого-педагогічна є відносно самостійною підсистемою в структурі професійної компетентності і містить: освіченість (загально-професійні знання - методики, дидактики, педагогічні технології); уміння (здатність використовувати наявні знання в педагогічній діяльності, в організації взаємодії в освітньому просторі); професійно-значущі якості особистості (рефлексивність, гнучкість, емпатійність, здатність до співпраці тощо);
- загальнокультурна передбачає сформованість загальної культури особистості [Там само].

У педагогічній науці немає єдиного погляду на види компетентностей. Наприклад, структуру професійної компетентності вчителя дослідники розглядають як єдність професійно-діяльнісного, комунікативного та особистісного компонентів [3, с.9]; [10, с.48]; [11, с.30].

Так, Н. Кузьміна до професійно-діяльнісного компонента відносить соціальну компетентність, А. Маркова – соціально-психологічну [10]; [11].

Різні погляди вчених на спеціальну або предметну компетентність. На думку, Н. Кузьміної, до неї належать:

- диференційно-психологічна компетентність (у галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів);
- спеціальна й професійна компетентність (у галузі дисципліни, що викладається);
- методична компетентність (у галузі формування знань та умінь учнів) [10, с.19].

Дослідник А. Маркова виокремлює у спеціальній компетентності професійно-педагогічну [11, с.31].

О. Лебедева до предметної (спеціальної) відносить: психолого-педагогічну компетентність; професійну позицію вчителя; науково-теоретичну та методичну компетентності [12, с.12].

С. Бурдинська вважає, що спеціальна компетентність поєднує в собі загально педагогічну, спеціальну та технологічну [3, с.19].

Усі вчені погоджуються, що в комунікативний компонент професійної компетентності входить комунікативна компетентність. Проте її структуру вони тлумачать по-різному. Так, Н. Кузьміна вважає, що до неї належить соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування [10, с.11].

А. Маркова та С. Бурдинська мають спільну позицію, згідно якої до комунікативного компонента професійної компетентності вони відносять комунікативну компетентність [11, с.31], [3, с.11].

Якщо ж розглянути особистісний компонент професійної компетентності, то, на думку Н. Кузьміної, до неї слід зарахувати аутопсихологічну компетентність у галузі досягнень і недоліків власної діяльності й особистості [10, с.19].

Проте С. Бурдинська підкреслює, що до індивідуально-особистісної компетентності належить рефлексивна компетентність [3, с.14].

Якщо ж уважно розглянути дані класифікації, можна побачити, що найбільш повно усі компоненти професійної компетентності відображено у класифікаціях Н. Кузьміної та С. Бурдинської.

Проте, ми повинні пам'ятати, що професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога як система компетентностей повинна співвідноситися із загальною класифікацією професійних компетентностей педагога. Саме тому, її структура теж повинна містити професійно-діяльнісний, комунікативний та особистісний компоненти.

Професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога є системою компетентностей, що за своїм складом й різноманіттям відповідає багатоаспектності його діяльності, складності виконуваних ролей та особливому соціальному завданню пізнання, трансляції й створення культури, підготовці нових поколінь до вирішення глобальних проблем.

Професійні компетентності майбутнього соціального педагога – це система професійно значимих якостей, знань, умінь і навичок, об'єднаних гуманно ціннісним ставленням до вихованців, індивідуалізовано творчим підходом до праці, постійною спрямованістю на особистісне й професійне вдосконалення. Сукупність певних компетентностей дозволяє соціальному педагогу виконувати свої професійні функції, успішно адаптуватися до постійно мінливих соціальних і педагогічних умов, досягати досягнення культури та вносити свій внесок у її розвиток.

Тому, на нашу думку, у структуру професійно-педагогічної культури повинні входити такі компетентності: ціннісно-смілова компетентність; соціальна компетентність; організаційна компетентність; виховна компетентність; комунікативна компетентність; дослідницька компетентність; загальнокультурна компетентність; рефлексивна компетентність; валеологічна компетентність; анімаційна компетентність; сукупність професійно значущих якостей.

Ціннісно-смілова компетентність передбачає ціннісне ставлення та інтерес до змісту й процесу навчальної діяльності студентів, що формується шляхом постійного звернення до реального життя, до навколишньої дійсності.

Аналіз списків ключових компетентностей, запропонованих низкою вітчизняних дослідників, так і представників європейських країн, свідчить про те, що певні компетентності обов'язково включаються до всіх переліків. Соціальна компетентність є однією із таких компетентностей.

На думку вчених Н. Бібік, Л. Вашенко, О. Локшиної, О. Овчарука, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачевої, соціальна компетентність передбачає такі здатності:

– аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників;

– продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими;

– застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;

- спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти й стратегії індивідуальних та колективних дій;
- визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншим [9, с.11].

I. Зарубінська особливо актуальною вважає проблему формування та розвитку соціальної компетентності в студентському віці [7, с.27]. Це пояснюється двома причинами: по-перше, суб'єктивним відчуттям необхідності такої компетентності та усвідомленням залежності успіху подальшої діяльності від рівня її розвитку, по-друге, контекстним характером навчання у вищому навчальному закладі, що робить цей період чутливим для розвитку саме соціальної компетентності.

Автор розглядає соціальну компетентність як інтегровану характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які надають можливість індивіду активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, а також брати участь у соціально значущих проектах та продуктивно виконувати різні соціальні ролі [3, с.27].

Отже, соціально компетентна людина має не тільки розуміти сутність та специфіку ситуації чи проблеми, але й уміти вирішувати її практично та бути вмотивованою це зробити, а також бути в змозі проаналізувати як свою діяльність, так і її наслідки. Кожен зі структурних компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

Організаційна компетентність – це планування, проектування, моделювання, прогнозування, орієнтація в різних видах діяльності.

Виховна компетентність представляє собою ставлення студента до навчання, людей, суспільства, до себе, що передбачає культуру поведінки, етикет, культуру спілкування;

Комунікативна компетентність виявляється у кваліфікованому здійсненні комунікативної діяльності та включає вміння: виявляти ініціативу в спілкуванні; здійснювати «діалог із собою»; проявляти гнучкість у критичних ситуаціях; здійснювати рефлексивне й нереклексивне слухання; здійснювати адекватний аналіз комунікативної ситуації; змінювати глибину й коло спілкування; володіти вербальними й невербальними засобами спілкування; робити сугестивний вплив на вихованців; виявляти комунікативні схильності; встановлювати довірливі стосунки; виявляти витримку й такт; здійснювати індивідуальний підхід до вихованців у спілкуванні;

Розвиток комунікативної компетентності потрібно здійснювати у рамках загальної роботи з формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Дослідницька компетентність, на думку С. Шмачіліної, містить компетенції, що органічно включені в соціально-педагогічні ситуації і в контекст професії соціального педагога.

1. Аналітична компетенція - теоретичний аналіз процесів, що відбуваються в соціумі і негативно впливають на стан і розвиток людини; знання суті наукових і соціально-педагогічних явищ і фактів, уміння виокремлювати факти кризового стану соціуму, уміння виділяти специфіку соціально-педагогічного факту; уміння його аналізувати і виділяти ключову ідею, а потім задум її здійснення.

2. Методологічна компетенція - володіння спеціальними знаннями про дослідницьку діяльність і форми її організації, розуміння вибудовувати логічний ланцюжок висунення і формування гіпотези, що включає аналіз наукових фактів, до провідної ідеї і нового задуму, знання необхідних вимог, що висувуються до наукової гіпотези, уміння працювати з різними видами гіпотез;

3. Концептуальна компетенція - передбачає розуміння теоретичних основ професії «соціальний педагог», уміння аналізувати, синтезувати і формулювати соціальну проблему, що напряму пов'язане з знаннями;

4. Інтеграційна компетенція - здатність зв'язати теорію і практику; розуміння соціальним педагогом широкого культурного і соціального контексту, в рамках якого здійснюється професійна діяльність, тобто здатність пов'язувати специфічне, унікальне і загальне універсальне;

5. Адаптивна компетенція - уміння здійснювати передбачення на макро, мезо, мікро - рівнях і підготуватися до змін, важливих в рамках даної професії [15, с.179].

Загальнокультурна компетентність характеризує рівень розвитку культури особистості з погляду соціально схвалюваних норм поведінки. Тобто, це глибоке збагнення наукової картини світу, проникнення в національну й загальнолюдську культуру, знання сімейних, релігійних, професійних традицій [14, с.9].

Рефлексивна компетентність — це професійна властивість особистості, що проявляється в ефективному здійсненні рефлексивних процесів, а реалізації рефлексивних здібностей, що прискорює процеси індивідуально-професійного розвитку, підвищує креативність діяльності. Рефлексивна компетентність складається в поінформованості щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні та подоланні стереотипів мислення й утворення нового інноваційного змісту. Це важлива професійна якість особистості, що позитивно впливає на процеси індивідуально-професійного розвитку [13, с.49].

Велика роль рефлексивної компетентності полягає й в переосмисленні особистісного й професійного досвіду. Вона сприяє формуванню нових професійних еталонів і стандартів, що стимулюють розвиток особистості.

Структура рефлексивної компетентності містить у собі:

- знання про рольові функції й позиціональну організацію колективної взаємодії (кооперативний тип рефлексії);
- уявлення про внутрішній світ іншої людини, психологічні детермінанти її активності й відносин (комунікативний тип рефлексії);
- уявлення про свої вчинки й відносини, образ власного «Я» як індивідуальності (особистісний тип рефлексії);
- знання про об'єкти й способи взаємодії з ними, здатність інтроспективно переглядати й відслідковувати хід своєї інтелектуальної діяльності (інтелектуальний тип рефлексії) [1, с.26]; [5, с.25]; [8, с.84].

Співвідносячи рефлексивну компетентність із іншими видами, що досліджувалися в психології (комунікативна, соціально-психологічна, професійно-педагогічна й аутопсихологічна), можна відзначити, що вона являє собою метапоняття, тобто метакомпетентність, що за допомогою механізму рефлексії (процес осмислення й переосмислення особистісних значень і змістів професійної діяльності) забезпечує своєчасне коригування й адекватний розвиток всіх інших видів компетентності [6, с.681].

Вона охоплює такі вміння:

- психологічно обґрунтовувати власні дії;
- здійснювати адекватну самооцінку;
- розуміти власні труднощі в навчанні;
- здійснювати психологічний аналіз власної діяльності й поведінки;
- застосовувати рефлексивні навички в спілкуванні;
- адекватно реагувати на свій успіх (неуспіх);
- приймати допомогу, пораду;
- будувати позитивну «Я – концепцію»;
- здійснювати адекватну оцінку діяльності вихованців;
- бачити проблему в педагогічній ситуації;
- прогнозувати наслідки своїх професійних дій [там само].

Валеологічна компетентність характеризується активною і свідомою пропагандивно-просвітницькою діяльністю, спрямованою на передачу знань, прищеплення умінь і навичок раціональної організації життєдіяльності, здатністю нести особисту соціальну та правову відповідальність за прийняті рішення щодо вибору стратегії поведінки у суспільстві стосовно збереження свого здоров'я та здоров'я інших [2, с.39–37].

Компетентність інформаційних технологій означає: прийом, переробку, видачу інформації; перетворення інформації (читання, конспектування), масмедійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння електронної, інтернет-технологією [14].

Сукупність професійно значущих якостей передбачає наявність мотиваційно-творчої активності й професійної спрямованості особистості; інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні та комунікативно-творчі здібності; світоглядні, естетичні й моральні властивості особистості, що сприяють успішності соціально-педагогічної діяльності; здібності особистості до самоврядування в соціально-педагогічній і соціокультурній діяльності.

Отже, формування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога прямо залежить від рівня сформованості вище названих компетентностей та можливе лише за умови їх вивчення, осмислення та розвитку.

Література:

1. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: Педагогические рефлексии.— Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004. — 216 с.
2. Бондаренко О. М. Суть, функції і структурні компоненти валеологічної компетентності студента університету /О. Бондаренко //Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, квітень, 2007 р. /М-во освіти і науки України, Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна: У 3-х т.: за ред. проф. М. С. Гончаренко. – Харків, 2007. – Т. 1. – С. 39–37.
3. Бурдынская С.П. Формирование профессионально-педагогической компетентности студентов колледжа в процессе изучения художественной литературы (на англоязычном материале): автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования»/С.П. Бурдынская. – СПб, 2006. – 19 с.
4. Волик Л. Анімаційна компетентність як показник теоретичної та практичної готовності майбутніх педагогів до анімаційної діяльності// Педагогіка і психологія професійної освіти// Науково-методичний журнал. – 2009. – №4. - С.125. - С.124-132.
5. Деркач А. А. Акмеология: Учебное пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. — СПб.: Питер, 2003. —256 с.
6. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. — М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МО-ДЗК», 2004. — 752 с. - С.681.
7. Зарубінська І. Б. Дослідження сформованості мотиваційної складової соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів// Соціальна педагогіка: теорія та практика №1, 2009. - С.27-33.
8. Карпов А.В. Психология менеджмента: Учебное пособие. М.: Гардарики, 2003. - 584 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. –112 с.
10. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения/ Кузьмина Н. В. – М.: Высш. Шк., 1990. – 119 с.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма/ Маркова А. К. – М.: Просвещение, 1996. – 310 с.
12. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе: автореф. дисс. ...канд. пед. наук:13.00.01/О. В. Лебедева: ГОУ ВПО «Нижегородский государственный ун-т им. Н.И. Лобачевского». Нижний Новгород, 2007. – 24 с.
13. Ульянич І. В. Рефлексивна компетентність у педагогічній діяльності// Практична психологія та соціальна робота Науково-практичний освітньо-методичний журнал №2, 2009. - С.49-51.
14. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты: Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» WWW/eidos.ru/news/compet/htm. - С.9-10.
15. Шмачилина С.В. Формирование исследовательской культуры социального педагога: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.01. /С.В. Шмачилина ГОУВПО «Тюменский государственный университет» - Тюмень, 2007. - С.179.

Для сучасної педагогічної науки актуальним є вивчення тенденцій розвитку соціальної освіти в міжнародному освітньому просторі та їхній вплив на систему освіти України. Освоєння зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних педагогів/соціальних працівників вимагає об'єктивної й всебічної оцінки, оскільки за ним стоять традиції, котрі відрізняються від українських. Формуванню професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців соціальної сфери у різних країнах світу присвячена наша стаття.

Профессиональные компетентности - составляющие полиструктурного многофункционального феномена - профессионально-педагогической культуры будущего социального педагога. Владение ними является ведущей задачей современной педагогической науки и практики. Структуру профессионально-педагогической культуры будущего специалиста социальной сферы из позиций компетентностного подхода раскрывает наша статья.

Ключевые слова: профессиональные компетентности, профессионально-педагогическа культура, будущий социальный педагог, структура.

Professional competences are parts of polystructural phenomenon of prospective social pedagogues' professional culture. Mastering these competences is the main task for contemporary pedagogical science. The article deals with the structure of prospective social pedagogues' professional culture.

Key words: professional competences, professional pedagogical culture, prospective social pedagogue.